

»Volna lelke egy zsidó társát kihagyni ebből a mókából?«

A DEPORTÁLTAKAT GONDOZÓ BIZOTTSÁG JEGYZŐKÖNYVEI 1945-BŐL

„T. Degob!

Az Új Életben megjelent hirdetésükre közlöm, hogy 1945-46-ban a Bethlen téren kifüggesztve látom, hogy az Útban hazafelé jelzés alatt a fiam, Ö. Tamás neve rajta van. Megtudom, hogy V. Tibor adta meg az értesítést. Felkerestem és akkor azt mondta, hogy közben tifusza volt – nem emlékszek már – De a Bethlen téren megtudtam, hogy egy elágazásnál a vonatot Pest helyett a Szovjet-Unióba irányították, ott orosz nevet kaptak, azt hallottam, hogy Ivan Szergejev Rosztyapov a neve! Kérem-kérem keressék, ha lehet – Most 63 éves, lehet, hogy Izraelbe kerülhet onnan! 96 évesen itt élek, ez a remény életet. Nem tudom, írtam-e már, vagy akartam. Köszönettel. Ö. Nándorné. Tévedés ne legyen!

Fiam Ö. Tamás, szül. 1925. II. 12-én. Anyja neve Ö. Nándorné sz. L. (M). Jenny – Fiam állítólag Mauthausenben meghalt, de utólag kiderült, hogy ez tévedés. Azt is megtudtam, hogy felesége neve Natasa és van egy Igor nevű fia. Ezek a nevek igazolják, hogy Oroszországba került.

Ha ismétlés van tudják be 96 éves koromnak.”

A levél, amit 1989 áprilisában hozott a postás egy, az Új Életben megjelent felhívásra született. A felhívás, amely az Új Életben és a Magyar Nemzet-ben 1989 áprilisában jelent meg, így szólt:

„A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) 1945-46 közötti tevékenységét feldolgozó munka folyik. A kutatók kérik mindazokat, akik részt vettek a deportáltak fogadásában s egyáltalán: a DEGOB munkájában, vagy a DEGOB-ra vonatkozó dokumentumok birtokában vannak, esetleg személyes emlékekkel hozzájárulhatnak a feltárás sikeréhez, segítségük jelentkezésükkel a kutatást.”

E hirdetés megjelenésének idején Ember Máriaival már két éve dolgoztunk – az MTA Soros Alapítvány támogatását élvezve – abban a kutatásban, amelynek egy kis részéről lesz szó az alábbiakban.

A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (a fennmaradt levélpapírok, okiratok tanúsága szerint a szervezet hivatalos neve: Magyarországi Zsidók Deportáltakat Gondozó Országos Bizottsága, illetve: Magyar Zsidók Deportáltakat Gondozó Országos Bizottsága), rövidítésében a DEGOB: 1945 elejétől, de inkább: tavaszától működött Budapesten, a zsidó hitközség Bethlen téri épületében, illetve az Ajtósi Dürer soron (akkor: Hermina úton) lévő Erzsébet Nőiskolában. A deportáltak, a táborokból hazatántorgók döntő többségének a még romos, lebombázott fővároson keresztül vezetett az útja. A szóbeszéd gyorsan terjedt, az emberek szájról szájra adták, hogy az említett két helyen segélyszervezet működik (több más, nem a DEGOB hatáskörébe tartozó szervezet mellett), és a Bethlen téren, illetőleg az Erzsébet Nőiskolában egy tál meleg ételt, valamint ruhaneműt, egyszeri pénzsegélyt (1945 nyarán ez 1500 pengő volt), orvosi elsősegélyt, egy-két éjszakára szállást, továbbutazáshoz vasúti költséget, útravalóul hideg élelmet is lehetett kapni. 1945 kora tavaszától, március

elejétől október közepéig naponta több száz (több ezer?) ember fordult meg e segélyhelyeken. A DEGOB egyre gyarapodó munkatársai (akik közül nem egy az előtte való hetekben esetleg mint „ügyfél” került kapcsolatba a DEGOB-bal) nehezen győzték a sok munkát, mégis úgy tűnik, példás kartotékkrendszert állítottak fel. A DEGOB-nál megjelenőket kétnyelvű (magyar és orosz) igazolványokkal látták el, amelyeken akkurátusan feltüntették azt is, hogy az igazolványok tulajdonosai mikor milyen segítségben, mennyi segélyben részesültek.

Mindezenközben a DEGOB munkatársai nem mellékesen jegyzőkönyveket vettek fel mindazoktól, akik hajlandók voltak elmondani az elmúlt hónapok szörnyű élményeit. A DEGOB munkatársai által felvett jegyzőkönyvekből 3662 sorszámozott és 3 sorszám nélküli maradt fenn. Egy-egy jegyzőkönyvből legalább három példány készült. A Zsidó Múzeumban őrzött példányok többsége másod- vagy harmadpéldány, s az Országos Rabbiképző Intézetben őrzött példányok sem eredetiek. Jó okunk van azt gondolni, hogy két másolatot feltételezve csak a minimumot állapítottuk meg, egyáltalán nem kizárt, hogy egy-egy jegyzőkönyvből esetleg három-négy példány készült. A jegyzőkönyvek körülbelül 12-15 ezer deportált (vagy „csak” gettóba zárt) sorsát rögzítették, s ez az elképzelhetetlenül gazdag adattár ez idáig – azt mondhatjuk –, majdhogynem lappangott, noha lelőhelye ismert volt, a Zsidó Múzeum, illetve a Rabbiképző Intézet; s a jegyzőkönyvekre egy-két, a témával foglalkozó kutató utalt is. Így például Karsai Elek a „fegyvertelen álltak az aknamezőkön...” című, Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon alcímű kétkötetes, 1962-ben megjelent összeállításában néhány jegyzőkönyv szövegét is közzétette. S hogy egy friss példát is említsek: Szita Szabolcs a Halálérőd című, még a szakirodalom számára is jobbára ismeretlen nyugat-magyarországi munkaszolgálatról és hadimunkáról szóló történeti művében forrásanyagként jelöli meg a jegyzőkönyvnek néhány darabját.

(A 3665 jegyzőkönyv több mint tízezer megkérdezett nevét, adatait tartalmazza. Mindegyikőjükéről kartont állítottunk fel, rajta a „fejlécének” minden lényeges információja, tehát a név, a jegyzőkönyv sorszáma, a megkérdezett foglalkozása, a deportálás előtti utolsó lakhelye, a gettó helye, a deportálás első állomása, majd a következő stációk: a megjárt koncentrációs táborok. Ezekkel az alapadatokkal – mint látni fogjuk – mi a szempontrendszer fejlécének „nyomvonalán” haladunk, ám két fontos információval bővítettük kartonunkat: a jegyzőkönyv nyelvét is feltüntettük, valamint azt, hogy ki volt a jegyzőkönyv felvevője. Ez ugyanis az esetek többségében minősíti magát a jegyzőkönyvet is. Mint ahogy az is minősít, hogy hol, milyen körülmények között történt a kikérdezés, mennyire kellett sietni, vagy éppen ellenkezőleg: volt-e idő alaposágra?)

Mégis: ezen utalások „csak” utalások – a jegyzőkönyvek szisztematikusan áttekintésével, feldolgozásával még adós a történettudomány.

Az adósság csökkentésére vállalkoztunk, amikor elhatároztuk

tuk, hogy a történeti források szempontjából „másodlagos forrásértékűnek” számító (mivelhogy *utólag* készült) jegyzőkönyveket feldolgozzuk és elemezzük. Hipotézisünk szerint a jegyzőkönyvek megfelelő csoportosításával több évtizedes késés és majdhogynem végzetes mulasztás után, a jegyzőkönyvekből „kinyerhető” mozaikcserép-tények alapján összeállítjuk a haláltáborok *magyar szemzőgű és tapasztalású képét* – ami már csak azért is fontos, mert Magyarországra tértek vissza viszonylag a legtöbben a fasiszták által lerohant európai országok közül.

*

A DEGOB működésének dokumentálható kezdete 1945 kora tavasza – bár egy magnós interjúnk tanúsága szerint a deportáltakat gondozó bizottsági munka nyomai csirájukban már az év elején, februárban is fellelhetők, például Győrött. Más emlékezések szerint pedig a Vadász utcai üvegházban már januárban is vettek fel jegyzőkönyveket. Mivel vizsgálódásunk a rendelkezésre álló jegyzőkönyvekre támaszkodik, a *dokumentálható* tény: a legelső jegyzőkönyv időpontja: 1945. március 2. Az első jegyzőkönyvek külalakja eltér a később általánossá váló formától. Ezért példának egy későbbi jegyzőkönyvet vegyünk, mondjuk az 1095-ös sorszámút.

A jegyzőkönyv bal felső sarkában ott a pecsét: „*The Yewish Agency for Palestine Dokumentációs Ügyosztály*”. (E pecsét egyértelműen jelzi: *nem* csupán egy magyar szervezet tiszteletreméltó ügybuzgalmáról van szó – s hogy így van, arra közvetett bizonyíték az is, hogy tudomásunk és *Randolph L. Brahm* professzor közlése szerint a több mint három és félezer magyarországi jegyzőkönyvből mintegy hatszáz fellelhető a jeruzsálemi Yad Vashem levéltárban is.)

A pecsét alatt nagybetűkkel a következő két szó olvasható: AUSCHWITZ–BIRNBAUMEL. Ily módon azokat a táborokat jelzik, mintegy a jövődéli csoportosításra gondolva, amelyeket a jegyzőkönyv vezetett a deportálása során megjárt. Az első oldal jobb oldalán pedig a következő olvasható: „Szám: 78754–78755) tetovált”. Ez a jegyzőkönyv – s ez a két számból egyértelmű – két emberrel készült, mindkettőt, ahogy az az auschwitzi haláltáborban szokás volt, szám tetoválásával bélyegezték meg. Ezt a számot egyébként mindegyik jegyzőkönyv feltünteti, ahol nincs a német nyilvántartási szám a megkérdezettre tetoválva, ott a jegyzőkönyv jobb sarkába azt írták: „nem tetovált”.

Ezt követően az alábbiak olvashatók:

JEGYZŐKÖNYV

felvétetett Budapesten, 1945. július 10-én a DEGOB Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság Aréna úti Otthonában (VII. Aréna út 27. szám)

<i>Megjelenik:</i>	<i>Sch. Rózsai</i> (teljes név)	<i>Sch. Sári</i> (teljes név)
Született:	1922. IX. Halátyi	1923. XII. 4. Halátyi
Foglalkozás:	varrónő	varrónő
Utolsó lakhely:	Munkács	Munkács
Gettó:	Munkács	Munkács
Első dep. állomás	Auschwitz	Auschwitz
Táborok	Auschwitz: 1944. V. 20.–X. 20. Birnbaumel: 1944. X. 22.–1945. II. 20. Grossrosen: 1945. III. 5.–III. 13. Bergenbelsen: 1945. III. 15.–IV. 15.	

Fentnevezettek egyöntetűen és egymást kiegészítve előadják a következőket:

E kialakított – igaz a kezdetektől nem sokat változott – fejléc után következnek az egyéni sorsok, amelyek különbözőségük ellenére is riasztóan hasonlóak, lévén hogy az egyéni történetek egy időpontban: 1944 tavaszán–nyarán tragikusan találkoztak.

A jegyzőkönyvek hosszúsága igencsak eltérő. A 3665 jegyzőkönyv között találni olyat, amelynek terjedelme a fél gépelt oldalt is alig-alig éri el, s találni, nem is ritkán, 8–10–15 sűrűn gépelt oldalas jegyzőkönyvet is. A leghosszabb valomás 37 oldalas. Ha az átlagot vesszük, akkor a jegyzőkönyvek 3–6 oldalasak.

A jegyzőkönyvek végén a Dokumentációs Ügyosztály körpecsétje, fölötte a megjegyzés: „A jegyzőkönyvet felvette:”, s következik egy név, egy aláírás s a jegyzőkönyv jobb oldalának alján a kikérdezett *nagybetűkkel* írt neve, alatta nem ritkán az aláírása is szerepel, másutt viszont csak az „s. k.” jelzés.

Mivel a jegyzőkönyvek között megtalálható néhány eredeti, tehát első példány, sőt: mellé tűzve a jegyzőkönyvek gyorsíró-sos változata is, a munka kezdetén módunk nyílt a szűrőpróbaszerű ellenőrzésre. Mint azt egy gyorsírásban járatos szakember megállapította: a rendelkezésre álló jegyzőkönyvek az 1927-ig általánosan használt úgynevezett Gabelsberger–Markovits-féle gyorsírásos rendszerrel készültek. Ennek az ellenőrzése hozott minket először nehéz helyzetbe: Magyarországon ugyanis 1927-től az iskolákban már a Radnai-féle gyorsírást tanították. Az átírási próbák azonban egyértelművé tették, hogy a kézírás és a gépirat néhány apró, lényegtelen kivételtől eltekintve azonos.

Ugyancsak szűrőpróbaszerűen igyekeztünk ellenőrizni a jegyzőkönyvek ténybeliségét is, azt, hogy a felvett jegyzőkönyvek egyeznek-e a megkérdezettek emlékeivel, a rendelkezésre álló dokumentumokkal. Sikertült felkutatnunk néhány olyan embert, akikkel elmeséltettük a 44–45 esztendővel ezelőtti emlékeiket, *majd* megmutattuk nekik az 1945-ben velük felvett jegyzőkönyvet. Természetesen ez nem perdöntő bizonyítéka a hitelességnek, mégis: a négy évtizedes különbséggel elmondottak *jő* vonalakban *egyértelműen*, részleteiben *többé-*

kevéssé megegyeztek. E szűrőpróbák alapján valószínűsíthetjük, hogy a jegyzőkönyvek a megkérdezettek emlékeit többé-kevésbé hűen tükrözik – egyetlen részlet, egy, a végén mindenkinek feltett kérdésre adott válasz kivételével. A jegyzőkönyvek legvégén ugyanis egy bekezdés arról szól, hogy a megkérdezett(ek)nek mik a jövőbeli tervei(k). A válaszok esetén *nem csupán sugalmazást feltételezhetünk, de manipulációt is*. Ugyanis egyhangúan túl sok volt a kivándorolni szándékozó, s néhány mai visszaemlékező *egyértelműen* tagadta, *érvekkel támasztotta alá*, hogy 1945-ben miért nem mondhatta azt, amit a jegyzőkönyv rögzített. A kikérdezett által saját kezűn aláírt jegyzőkönyvek között jóval kevesebben öhajtottak kivándorolni, mint azon jegyzőkönyvek esetében, amikor csak az „s. k.” jelzés szerepelt...

A több mint három és félezer jegyzőkönyvet huszonkét jegyzőkönyvfeltevő készíttette el. Természetesen ahányan voltak, annyiféleképpen dolgoztak. A külalakról, az egyes jegyzőkönyvek hosszúságáról is könnyedén felismerhető a készítője. Körülbelül tizenöt férfi és nő készítette el az interjúk túlnyomó többségét. Közülük öten-hatan kiemelkedően alapos munkát végeztek. Ők konzekvensen ragaszkodtak az egységes jegyzőkönyvfelvitelhez, a megadott szempontokhoz.

Válaszra vár, s kielégítő magyarázatot eddig nem találunk rá: mi lehet az oka annak, hogy a Zsidó Múzeumban őrzött jegyzőkönyvkötegek mintegy *húsz százalék*a nem magyar, hanem német nyelven készült el. Az első s látatlanban logikusnak ható magyarázat az volna, hogy a DEGOB-nál nemcsak magyarországi zsidók fordultak meg. Ennek azonban a jegyzőkönyvek első ránézésre is *ellentmondanak*: „echte” magyar zsidó nevek és magyar községek, városok szerepelnek a fejléc adatai között. Nem található összefüggés a jegyzőkönyvek felvitelének időpontja és az idegen nyelv között sem. Feltételeztük, hogy a jegyzőkönyveket két nyelven vették fel, ám ennek ellentmond az, hogy a tüzetes tanulmányozás során, a három és félezer jegyzőkönyv között még *véletlenül sem* akadt egyetlen olyan jegyzőkönyv sem, amit két nyelven megtaláltunk volna. Tanácstalanságunkat e kérdésben tovább árnyalja, hogy a nagyszámú német nyelvű jegyzőkönyv mellett található *néhány* angol, cseh és egy olasz nyelven felvett is.

Az iratkötegek fénymásolása közben feltűnt, hogy a három-ezren felüli sorszámú jegyzőkönyvek között *van* jó néhány, amely nem „tisztá” lapra íródott, a másolati példányok hátoldalán „idegen” szövegeket találtam. Ezek között olvashatók teljesen érdektelen feljegyzések is, de kiderült, hogy van közöttük stencilezett oldal is. Először egy „nyolcadik oldal” került a kezembe.

Aztán még előkerült három-négy további stencilezett nyolcadik oldal, majd lassan-lassan összeállt a 14 oldalas kérdőív, amelynek összeállításáról, keletkezéséről ugyan nagyon keveset sikerült utólag megtudnunk, de a részletező, többszáz kérdést tartalmazó, a jegyzőkönyvfeltevőket eligazító szempontrendszer elemzése során a kérdőív is „megszólal”, árulkodik a kérdező(k)ról is.

A jegyzőkönyvek áttekintése során arra következtettünk, hogy a kérdőívet a nagy jegyzőkönyvezési munka elején, *de nem a legelejen* állították össze. Az 1945 márciusában, áprilisában készült jegyzőkönyveknek a fejléce még *nem egységes*, ebből az időből származik olyan jegyzőkönyv is, amelynek fejléce sincs. *Április közepétől azonban a jegyzőkönyvek formailag egységesé váltak*, s a jegyzőkönyvek – akármennyire rövidek is – nem csupán a történeti kronológiát követik, hanem valamelyest a kérdéscsoport szempontjait is. A jegyzőkönyvfeltevőket eligazító kérdőív tehát valószínűsíthetően 1945 áprilisában készülhetett el, s ezt a jegyzőkönyvfeltevők minden bizonnyal

írásban *meg is kapták*. Erre utal az a tény, hogy az általam megélt és rekonstruált 14 oldal mindegyike stencilezett lap. Az a tény, hogy egy-egy jegyzőkönyv csak fél oldalra sikeredett, nem feltétlenül a jegyzőkönyvfeltevők munkáját minősíti. Nagyon könnyen elképzelhető, hogy a jegyzőkönyvi valómásra eredetileg ráállt emberek hirtelenjében meggondolták magukat, gyorsan elhadtak néhány alapinformációt, de a részletes beszélgetéstől végül is elálltak. Erre sok okuk lehetett: türelmetlenek voltak, siettek volna tovább, megriadtak a szembenézés, a múltidézés árnyaitól, rosszul lettek, sírógörcsöt kaptak. Lehet, hogy a jegyzőkönyvfeltevők siettették a beszélgetést, mivel aznap még tizenöt-húsz másik jegyzőkönyvet kellett elkészíteniök. Az okok sokfélék lehetnek, s a jegyzőkönyvek összességéből bizonyos következtetések is levonhatók.

Van olyan jegyzőkönyvfeltevő, akinek szinte soha nincsen három oldalnál rövidebb munkája, s 5–8 oldalnál nem adta alább. Ilyen jegyzőkönyvfeltevő volt például *Oblath Margit, Bíró Lászlóné (Bíró Márta), Pollák Franciska, Reiner Józsefné (Reiner Lilly), Weisz Margit*. (Sajnos, jelenleg egyetlen jegyzőkönyvezőről sem tudunk közelebbit.) S bár akad közülük olyan, aki német jegyzőkönyvet is szignált, a német jegyzőkönyvek döntő többségét *Weisz Miksa, Rauch Ottó, Lázár György és Beimel Lili* készítette. (A 3665 jegyzőkönyvet egyébként huszonkét jegyzőkönyvfeltevő készítette el, névsoruk a következő: *Alexander Teréz, Bíró Lászlóné (Márta), Beimel Lili, Blau Lily, Friedmann Lászlóné (Erzsébet), Gálosi Elemerné (Erna), Junger Edit, Hennefeld Berta, Haas Ilona, Guttmann Márta, Kandel Klára, Lázár György, Lukács Éva, Oblath Margit, Pollák Franciska, Rauch Ottó, Reiner Józsefné (Lilly), Sós Vera, Trosztler Alfréd, Vincze Klára, Weisz Margit, Weisz Miksa*.)

Amikor a kérdéscsoport elemzését kíséreltem meg, egy „minta”-jegyzőkönyvet választottam ki, a 3551. sorszámút, amelyet Balassagyarmaton vett fel a minden bizonnyal a legjobb, a legpontosabban és legtöbbet dolgozó jegyzőkönyvfeltevő: *Oblath Margit*. (A helyszín nem tévedés – október végén, november elején-közepén, s néhány jegyzőkönyv tanúsága szerint 1946 januárjában és februárjában is – a DEGOB jegyzőkönyvfeltevői, miután a deportálásból hazatérők nagy roham alábhagyott, elcsitul, egy-egy fontosabbnak, történelmileg nélkülözhetetlennek látszó tanú nyomába szegődtek, s nagy részletességgel kikérdezték őket. Ezek a „riportutak” a jegyzőkönyvek alapján igencsak pontosan dokumentálhatók: hiszen *Oblath Margit* Balassagyarmaton vette fel a részletes 3551-es számú jegyzőkönyvet – és a 3552-es sorszámút is –, a 3553-as igencsak alapos, részletező jegyzőkönyv Vácot készült pár nappal később, november 25-én. Másnap, november 26-án, szintén Vácot egy 14 oldalas jegyzőkönyvet készített el ugyanő. *Reiner Lilly* november közepén Szegeden járt – erről a 3560, a 3575, a 3576, a 3577 és a 3578-as jegyzőkönyvek tanúskodnak. Ugyancsak a jegyzőkönyvek alapján tudhatjuk, hogy *Lázár György* Székesfehérvárra utazott el november közepén, *Pollák Franciska* Újpesten és Kispesztén jegyzőkönyvezett ugyanebben az időben. Gyaníthatóan: a jegyzőkönyvfelvételek utómunkálatai során.)

A 3551. sorszámú, 18 sűrűn gépelt oldalas jegyzőkönyv a munkálatok végén készült, 1945. november 18-án, dr. *Sch. Erzsébet* orvosnő balassagyarmati lakásán. A helyszínek azért van szerepe, mert hiszen itt, a megkérdezett lakásán *lehetőleg volt* a nyugodt beszélgetésre, s arra, hogy az összeállított kérdéscsoportnak szinte *valamennyi* kérdését feltegye a jegyzőkönyvvezető.

A fejléc „szabvány szerinti”, pontosan rögzíti a személyi adatokat, úgy, ahogy, azt a kérdéscsoport előírta:

AUSCHWITZ–GELSENKIRCHEN Szám: 12190 (tetovált)
Dr. Sch. Erzsébet
Született: 1897. I. 31. Balassagyarmaton Foglalkozása: orvosnő
Utolsó lakhelye: Balassagyarmat
Első deport. állomás: Auschwitz
Táborok: Auschwitz: 1944. VI. 14.–VII. 4.
Gelsenkirchen: 1944. VII. 14.–IX. 11.
Sömmerda: 1944. IX. 12.–IV. 4.
Altenburg: 1945. IV. 12.–IV. 16.

A kérdőív, vagyis a szempontrendszer ezt követően a zsidóság általános 1940–44 közötti helyzetéről próbált meg adatokat szerezni. Ez a holocaust végzetes pusztításának közvetlen árnyékában tulajdonképpen szociológiai leletmentésre tett kísérletet. Összesíteni, legalább utólag rögzíteni, hogy hány zsidó élt egy-egy megkérdezett utolsó, emberi lakhelyén, mi volt az ott élő zsidóság foglalkozási struktúrája, milyen anyagi körülmények között éltek ott a zsidók.

A „mintajegyzőkönyv” a nyitó, szociológiai kérdéseire a doktornő nem válaszolt – az ok tulajdonképpen megfeythetetlen, hiszen a jegyzőkönyvvezető (majd látni fogjuk) szinte pontról pontra, kérdésről kérdésre haladt a beszélgetés irányításakor. A tény azonban tény: a 3551-es számú jegyzőkönyv az „első zsidóellenes intézkedés” következményeivel kezdődik: „1944. április 4-ig a balassagyarmati Mária Valéria kózkórház elmeosztályán teljesítettem szolgálatot. Ekkor felszólított a kórház-igazgató, hogy Nógrádi Horváth Sándor alispán rendeletére adjam be nyugdíjaztatás iránti kérelmemet. . .” (A néven nevezésnek az az oka, hogy a kérdőívben van olyan kérdés, s a későbbiek során ez meg-megismétlődik: „Ki bocsátotta ki ezeket a rendelkezéseket?”) A következő kérdéssor azt próbálta meg körüljárni: a különböző diszkriminatív intézkedések miként érintették magát a zsidóságot? Belenyugvással? Ellenállási próbálkozás-

sal? A menekülés különböző kísérleteivel? (Például: „Voltak-e olyanok, akik a zsidóellenes intézkedések hatása alatt kitértek?”) De a kérdéssor összeállító a „másvallású helybéli lakosság viselkedésére” is kíváncsiak voltak.

Ez a kérdés lehetőséget adott arra, hogy a tisztességesen viselkedő, együttérző „másvallásúak” kisebb-nagyobb szolidaritási megnyilvánulásait is rögzítsék, de a szörnyűségek (a zsidótörvények, a csillagviselési kötelezettség, a vagyonekrablás, a gettósítás, majd az elhurcolás) élményeitől sokkoltan természetesen mondható, hogy a jegyzőkönyvek a kezdetet, a megalázások stációit rögzítik inkább: „Április 30. után be kellett vonulnom a gettóba, ahonnan kijárni csak esetenként, külön engedéllyel lehetett, keresztényt gyógyítani pedig még a keresztény saját kívánságára is a legnagyobb nehézségekbe ütközött. Egy alkalommal egy keresztény pacienshez hívtak, az illetőnek külön engedélyt kellett kérni a balassagyarmati rendőrségnél, hogy elmehessen a paciens megvizsgálására. Az illetőre, egy Simon nevű dohányárusra, mikor a rendőrségre ment engedélyt kérni, Miklós rendőrfogalmazó nagyon gorombán ráírvallt: Micsoda guszta van magának, pont egy zsidó orvossal akarja kezelteni a feleségét! Az engedély a következőképpen volt kiállítva: Engedélyezem, hogy a zsidó dr. Sch. Erzsébet zsidó orvosnő egy órai időtartamra elhagyhatja a zsidó gettót Simon dohányárus kérésére, hogy betegét megvizsgálja. A zsidó orvosnő fegyveres rendőri kíséret mellett mehet ki a beteg hozzátartozójával a gettóból és a beteg hozzátartozója a vizsgálat után ezen írásbeli engedélyt egy órán belül hozzám visszaszolgáltathatni köteles.”

A stációk sorában az orvosnő ezt követően még csendőri kínzásokról, agyonverésekről, éhezésről számol be, de látható, hogy legfájdalmasabban paciensének és persze saját magának ez a fentebb idézett megaláztatása érinti.

A következő kérdéskör immár a gettóba tömörítés körülményeiről és közvetlen előzményeiről érdeklődik, a csendőr-

SONIA CHTEINSAPIR RAJZA (ETUDES TSI GANES 1984/2)

ség viselkedéséről, a házkutatások gyakoriságáról, a kifosztások s a gettó őrzésének módjáról, magáról a gettó életéről, majd a bevagonírozásról. „Igyekezett-e a magyar lakosság élelmet csempészni a gettóba? Önzetlenül tette ezt vagy ellenszolgáltatást követelt?” – kérdezték a kérdezők, a válaszok természetesen a helytállás gyönyörű példái csakúgy rögzítették, mint az emberi aljasság elképzelhetetlen fokozatait. „Még az állomáson elhívtak egy beteghez, az illető egy idősebb asszony volt, haldokló állapotban találtam, mire megkerestem a deportálást intéző csendőrszázadost (név szerint: Bretanyt) és kértem őt, engedné meg, hogy a haldokló asszonyt vegyék le a vonatról, mert néhány percen belül meghal. Nevetve, mint aki valami remek viccet mond, azt válaszolta nekem, hogy volna lelke egy zsidó társát kihagyni ebből a mókából? . . . Az asszony már a legközelebbi állomáson meghalt, de a leplombált vagonban, nyári melegben egészen Auschwitzig jött velünk, ott vették ki zöldülő hulláját.”

„Ki és milyen körülmények között adta ki a deportációs rendeletet? Mivel hitegették a zsidóságot és hittek-e ebben?” – olvashatjuk a szempontrendszerben a továbbiakban. S a balassagyarmati doktornő válasza: „Június 10-én délelőtt a csendőrfőhadnagy kijelentette, hogy akinek bent a városi gettóban maradt még valamilyen holmija, az bemehet érte. . . 12 órakor a városba menőkől nagy tömeg verődött össze. Egy jó órai várakozás után a csendőrfőhadnagy a várakozó tömeget visszakergette, azzal, hogy ma már nem lehet a városba menni, majd holnap. Néhány perc múlva az udvar közepére hívták össze a gettó egész népét, hogy felolvassa nekik a deportálási parancsot, melyben ugyan nem volt szó Németországról, csak arról, hogy az egész csoportot családostól munkára viszik, és olyan táborokban fogják elhelyezni, ahol az egészségügyi és kényelmi berendezkedés összehasonlíthatatlanul jobb lesz, mint jelenleg.”

A Nagy Utazásról ugyancsak több kérdést fogalmaztak meg a kérdőív – a doktornő válasza legfeljebb ez irányú ismereteink megerősítésére szolgálhatnak.

A megérkezés és a szelekció első óráival kapcsolatban viszont nem kevesebb, mint tizenhat kérdést sorol fel a szempontrendszer, benne olyan részletező apróságokra is választ várva, mint hogy: „A nap mely szakában került sor a kivagonírozásra? Milyen nagy volt az Auna (fürdő) és milyen volt a berendezése?”

„Június 14-én éjjel érkezünk meg Auschwitz-Birkenau állomásra. Nem vagoníroztak ki bennünket mindjárt, csak amikor megvirradt, a felkelő nap világsága mellett választotta széjjel dr. Mengele ceruzája fírtet feleségétől, anyát gyermekétől, gyermeket szüleitől, testvért testvérétől, hogy az auschwitzi halálgyárnak elegendő anyagot adjon.” „Én magam a szelektálást aznap nem láttam, mert a vagon kinyitása után azonnal leszállítottak a vagonból és egy már kiválasztva készenálló csoportba osztottak be, ezekkel vittek el a fürdőbe.”

A doktornő mintegy melleleg mondja el, hogy családját – szüleit, testvéreit, három és fél éves unokaöccsét – soha többé nem látta.

„Melyik légerbe és hányas számú Blockba vitték az Ön csoportját? Üres volt-e a Block, ahová vitték? Hány Blockból állott a Lager? Hány emberből állott a Lager létszáma? Volt-e jelentősége a tetovárlásnak?” – az ilyen típusú kérdések sokasága vélhetően a tábor-történetek későbbi megírását, hasonló adatok összegyűjtését célozta. „Ki volt a Blockáltester? Ki volt a Lageráltester? Kik voltak megbízva a közvetlen felügyelettel? Mit tud a Lager vezetéséről? Kik voltak a Häftlingvezetők? Hogyan viselkedtek? Ki szelektált?” – az ilyen típusú kérdések pedig minden bizonnyal a későbbi felelősségrevonáshoz szolgáltak volna bizonyítékkal, tanúvallomással. Mint ahogy a részletező kérdések egy harmadik típusa arról kívánhatott megbízható, összesíthető adatokat begyűjteni, hogy miként is írható meg egy-egy tábor története, „hétköznapija”?

Egy ilyen „hétköznapi” eseményről számol be az orvosnő az alábbiakban: „Június 29-én az állomáson egy fiúvet tisztító csapatban voltam, amikor is egy transzportvonat érkezett. Dr. Mengele ott állott a vonatnál, jelentették neki, hogy nincs üres barakk, ezt a transzportot hová helyezték el? Hallottam, amikor azt válaszolta, hogy „alles ins Gas”. Úgy tudom, hogy Alföldről érkező csapat volt, az egyik vagonból ugyanis kiszóltak, hogy ismerünk-e kiskunhalasiakat, egy másik helyről pedig kalocsaiak iránt érdeklődtek.” (A doktornő pontos emlékezését megerősíti az a lista, amit Vadász Ferenc 1988 elején a Kritika című folyóiratban tett közzé – Vracsik István és dr. Gaskó Miklós korabeli, 1944-es feljegyzései alapján. Eszerint 1944. június 26-án Szegedről 3199 bevagonírozott indult el a haláltáborba – ők érkezhettek meg 29-én, s köztük nem lehetett – a helyhiány miatt – fikarcnyi esélye senkinek a túlélésre.)

A kérdőív ezt követően a táboréletről, az elszállásolásról, az esetleges szervezkedésekről, a továbbszállításokról, a munkahelyekről, az étkezésről, az alvásidőről, a bánásmódról próbált képet alkotni.

Dr. Sch. Erzsébet sorsa persze nem mondható tipikusnak. „Június végén hőmérőt és stetoskopot kaptam. Ebben az időben a mi légerünkben berendeztek egy valódi ambulanciát, mellette egy pár ógyas körbermet, átmeneti könnyű betegek részére. Ha véletlenül az orvos skarlátot, diftériát vagy tifuszt állapított meg, azt legfeljebb csak átmenetileg, 24 órára tartották benn a kórházban, amit ott reviernek hívtak, akkor aztán jött az autó és ezeket a szerencsétleneket teljesen lemeztelenítve elvitték megsemmisíteni. Itt több sarlachos beteget társaik a barakkban eldugtak, ezek közül páran már itthon is vannak.”

Július elején – tíznapos, immár kevésbé megrázó utazás után – dr. Sch. Erzsébet Gelsenkirchenbe érkezett egy transzporttal, az ottani műbenzinyárba. Auschwitzhoz képest kiemelkedő körülmények, megnyugtató bánásmód, mi több: „ha gyógyszerellátásunk nem is volt fényes, de a legszükségesebb dolgokat megkaptuk, habár minden hónapban harcolni kellett érte.”

Ettől kezdődően Sch. Erzsébet már nem mint emberszámba se vett senkikről számolhatott be csoportjáról és önmagáról, „legfeljebb” rabságban, időnként keserves rabságban élő, dolgozó, de valamifajta jogokat is élvező emberekről szólt, akikkel megeshetett például az is, hogy: „Augusztusban a légerből 9 beteget vittem egy SS felügyelő kiséretében a horsti kórházba: amint keresztülmegyek az egyik utcán, szembejön velünk egy öreg néni, fején tepsiben gyümölcsös kalácsot vitt. Amikor bennünket meglátott, a tepsit levette a fejéről és elosztotta közöttünk a kalácsot. A felügyelő rászólt, hogy ezt nem szabad csinálni, ő azonban ezzel nem törődött, összeszidta a felügyelőt, ne legyen olyan kegyetlen, nem látja, milyen éhesek ezek a szegény nők, és majd neki ad a jó Isten mását. Az SS nő erről az esetről nem tett jelentést a légerben.”

A kérdések és a jegyzőkönyv válasza az Evakuálás című fejezetnél válnak szinte teljesen ketté. „Mik voltak az első jelei a front közeledésének? Milyen módon igyekeztek a németek eltüntetni a bűnjeleket és volt-e erre idő? Mi történt azokkal, akik nem bírták a menetelést? Voltak-e tömeges kivégzések?”

Dr. Sch. Erzsébet így válaszolt: „Április 3-án parancs érkezett Himmler aláírásával táborunkhoz, mely szerint légerünket ki kell üríteni és bennünket a köledai repülőtéren el kell pusztítani. Mi erről a parancsról tudomást szereztünk, és egyenesen a parancsnokhoz fordultunk, aki azt mondotta nekünk, hogy igenis holnap elindulunk Köleda felé, azonban a hajunk szála sem fog meggörbülni, neki nincs is gépfegyvere, csak egyetlen golyószórója, és nincs elég golyója. . . és különben is, ő hét éve katoná, de nem gyilkolt meg senkit, most sem jut eszébe gyilkolni és pláne most nem jut eszébe gyilkolni, amikor már csak 30 km-re vannak az amerikaiak.”

Az orvsnó csoportja hosszú menetelések után szinte észrevétlenül szabadult fel, időnként már nekik kellett megtalálniuk kísérőiket – ugyanis a kísérők fegyvere védelmet is nyújthatott. „Május 8-án reggel öt órakor kellett volna továbbindulnunk az SS-ekkel, meg is jelentünk a gyülekezőhelyen, de akkor az SS-ek kijelentették, hogy Németország letette a fegyvert, így mi már szabadok vagyunk, nem kell többé tőlük tartanunk, ők most már fogságba mennek és felszabadulásunk után kívánnak nekünk minden jót... Két napig vártunk Boxgrünben, hogy jöjjenek a felszabadítóink, de sem amerikai, sem orosz, sem pedig angol csapatok nem jöttek, elindultunk hát Prága felé...”

A doktornó tehát nem válaszolhatott azokra a *Lágerélet a felszabadulás után* című fejezetben megfogalmazott részletező kérdésekre sem, amelyek arra irányultak, hogy a „felszabadító csapatok milyen intézkedéseket fogantatosítottak?” Vagy hogy: „Szabad volt-e kijárni a Lágerből? Megengedték-e a felszabadítók valamilyen irányú politikai szervezkedést?” Vagy hogy: „Mely zsidó szerv képviselői látogatták meg először a tábor lakóit?”

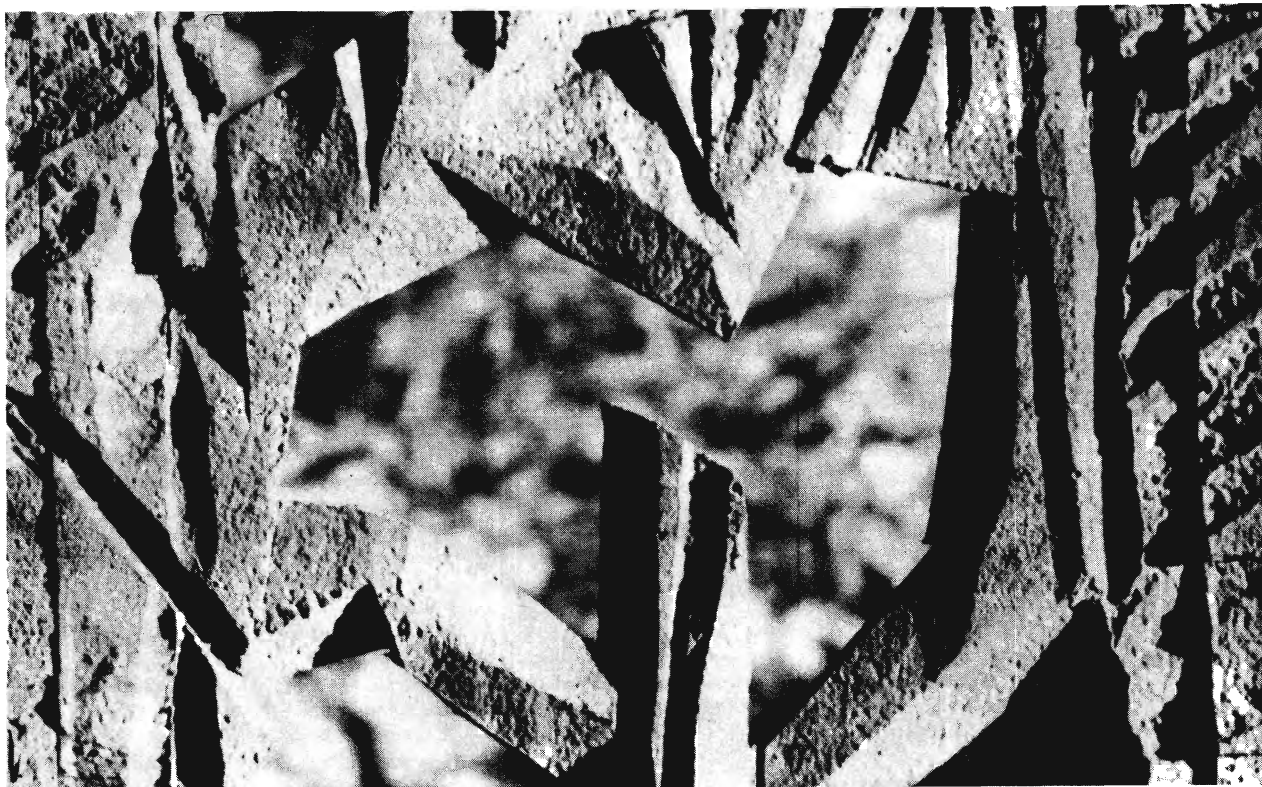
Feltétlenül szót kell még ejtenünk a kérdéscsoport utolsó két kérdéséről, azokról, amelyek a visszatértek jövőbeli terveiről faggatództak: „Hogyan képzeli el a jövőjét és vannak-e már kialakult tervei? Hol akarja ezeket megvalósítani?”

Dr. Sch. Erzsébet erre így válaszolt: „Ha fiatalabb lennék, most régi vágyamat valósítanám meg: Palesztinába mennék. Sajnos koromnál fogva ez a vágyam már nem teljesülhet.”

Ez a „régí vágy”, ez az „új életet kezdeni” elképzelés a 3665 jegyzőkönyvben igen gyakran megismétlődik. Tudjuk, hogy a holocaust után nagyarányú kivándorlás indult meg, sokan vélekedtek úgy, hogy nem tudnának többé azon a földön,

abban az országban élni, létezni, ahol megtörténhetett velük mindaz, ami megtörtént. Azok között, akik *bizonyosan* tudták, hogy családtagjaik, barátaik meghaltak, voltak akik talán már vissza se jöttek, a cionista szervezetek még a légerekben szervezni kezdték az alijázást. Akik hazajöttek, talán csak azért jöttek, mert még reménykedtek abban, hogy *valami bizonyosat* tudhatnak meg szeretteikről. Nem hiszem, hogy sokan lettek volna, akiknek a fejében egyáltalán ne fordult volna meg az elmenetel.

És mégis: nem tudok szabadulni attól a gyanúmtól, hogy a jegyzőkönyveknek ez az utolsó része manipuláltan, talán kissé torzíva őriztetett meg. Ugyanis néhány mai visszaemlékező tagadta, mi több: érvekkel cáfolta, hogy 1945-ben ki akart volna vándorolni, hiába szerepel ez így a jegyzőkönyvben. Ám ez önmagában nem bizonyíték, s tudom, hogy az sem az, hogy a jegyzőkönyvekben sok az „sk” aláírás; s ahol a saját kezű hitelesítés hiányzik, ott *magasabb a kivándorolni szándékozók aránya, mint ahol a gépelt jegyzőkönyvet a kikérdezett alá írta*. Mindez lehet véletlen is. Noha ennek a véletlennek az is ellent látszik mondani, hogy egy magnós interjúból azt is tudjuk: a DEGOB munkatársai között jó néhányan voltak, akik segítettek, segíteni próbálták az alijázást. És mégis, jelenleg mindez csupán feltételezés, s főleg arra nem magyarázat, hogy a jegyzőkönyvek felvevőinek miért kellett volna (mondjuk) a kivándorlást sugalmazniuk. Viszont, ha arra gondolunk, hogy ezek a jegyzőkönyvek *bizonyító dokumentumként* is felmutathatóak voltak, hogy lám milyen nagy tömegű kivándorlásra lenne igény, csakhogy az alijáztatás pénzbe kerül... A DEGOB történetének feltárása talán erre is megbízható választ ad majd.

1.) Kérdéscsoport.

Személyi adatok. Név:
Születési év és hely, hónap, nap:
Foglalkozás:
Utolsó lakhely:
Koncentrációs hely (gettó):
A deportálás első állomása:
Mely Lagerekben volt? Lager.....tőlig

Tetovált szám:
Regisztrált szám:

A zsidóság helyzete a deportált személy lakhelyén. Hány zsidó család lakott az Ön lakhelyén?
Mi volt az ott élő zsidóság főfoglalkozása?
Milyen anyagi viszonyok között éltek ezek a zsidók?
Milyen volt az Ön anyagi helyzete?
Melyek voltak az első zsidóellenes intézkedések és mikor léptek azok életbe?
Ki bocsátotta ki ezeket a rendeleteket?
Kik és milyen eszközökkel hajtották végre?
Szigorúan vették-e a sárga csillag viselésének kötelezettségét?
Voltak-e mentesek a csillagviselés alól?
Milyen reakciót váltottak ki ezek az intézkedések a zsidóság körében?
Voltak-e olyanok, akik a zsidóellenes intézkedések hatása alatt kitértek?
Hogyan viselkedett a másvallású helybeli lakosság?
Milyen preventív ellenintézkedéseket fogantatosítottak a zsidók egyénileg és kollektíve?
Mikor jelentek meg a német megszálló csapatok az Ön lakhelyén?
Hogyan viselkedtek ezek a lakossággal szemben és a zsidókkal szemben?
Jött-e Gestapo a megszálló csapatokkal?
Történtek-e letartóztatások? Kiket és miért? (Politikai magatartás, társadalmi helyzet, vagyoni állapot, stb.)

Gettóba tömörítés és előzményei. Mikor lépett életbe a gettóra vonatkozó rendelet?
Ki adta ki a rendeletet és ki hajtotta végre?
Volt-e Önnél házkutatás és mit vittek el Öntől ez alkalommal?
Hogyan viselkedett a csendőrség?
Hol volt a gettó? (Koncentrációs tábor)?
Milyen körülmények között került Ön a gettóba?
Volt-e Önnél ebből az alkalomból házkutatás?
Mit vihettek magukkal a gettóba és mi történt a többi holmival?
Körül volt-e zárva a gettó?
Ki őrizte kívül és belül?
Hány zsidó élt a gettóban?
Volt-e elhelyezkedési lehetőség és milyen?
Ki gondoskodott az élelmezésről és hogyan?
Igyekezett-e a magyar lakosság élelmet csempészni a gettóba?
Önzetlenül tette ezt, vagy ellenszolgáltatást követelt?
Milyen volt a gettó élete?
Dolgoztak-e a gettóban és mit?
Kaptak-e a hatóságoktól valami biztató felvilágosítást arra nézve, hogy meddig maradnak a gettóban és miért vannak ott?
Hittek-e ebben?
Próbálkoztak-e a szökéssel?

Volt-e erre lehetőség?
Hányan szöktek így meg a gettóból?
Előfordult-e, hogy a hivatalos közegek elősegítették a szökést?
Önzetlenül tették ezt, vagy anyagi előny kedvéért?
Volt-e haláleset a gettóban és minek következtében?
Kik voltak az áldozatok?
Történtek-e fosztogatások és egyéb kilengések a gettóban a hatóságok részéről?

Deportálás. Ki és milyen körülmények között adta ki a deportációs rendeletet?
Mivel hitegették a zsidóságot és hittek-e ebben?
Kik hajtották végre a deportációt és milyen körülmények között?
A nap mely szakában történt a bevagonírozás?
Hány transzport indult el és hányadikban volt Ön?
Körülbelül hány emberből állott a transzport?
Milyen végrehajtó közeg volt jelen a bevagonírozásnál? (Név, rang.)
Hogyan viselkedett a nemzsidó lakossággal?
Mit vihettek magukkal a deportáltak?
Hányan utaztak egy vagonban?
Vihettek-e magukkal a vagonba ivóvizet és W.C.-vödört?
Milyen irányban indult el a vonat?
Mikor nyitották ki először a vagonokat és mikor kaptak friss vizet?
Ki halt meg a vagonban és mi volt a halál valószínű oka?
Mi történt a halottal?
Milyen német alakulat vette át a transzportot és hogyan történt az átvétel?
Tudták ekkor már, hogy hová viszik?
Hogyan viselkedtek a német alakulatok útközben?
Kíséletezett-e valaki a szökéssel, milyen módon és volt-e a vagonban olyan, aki szökésében gátolta?
Miért akarta meggátolni a szökésben? (Psychológiai okok.)

Megérkezés. Mikor és hová érkeztek meg?
A nap mely szakában került sor a kivagonírozásra?
Milyen német alakulat, vagy parancsnok fogadta a megérkezésnél a deportáltakat?
Mi történt a kivagonírozásnál?
Mit észlelt azonnal a megérkezéskor és megfigyelései hogyan hatottak Önre?
Történtek-e már akkor atrocitások?
Milyen szempontok voltak irányadók a szortírozásnál?
Hová vitték a transzport nagyobbik felét és hogyan történt ezek elszállítása?
Hová vitték a transzport kisebbik felét?
Mi történt az Ön csoportjával?
Mi történt Önnel az Aunában? (Füredő.)
Milyen nagy volt az Auna és milyen volt a berendezése?
Mit hagyhatott magánál holmijából?
Hová szállították el a magukkal hozott ruhákat, értéktárgyakat?
Tudott-e valamit elrejtetni?
Kaptak-e a fürdő után ruhát, ha igen, mit?

Az első deportációs állomás. Szervezet és Lagerélet. Melyik Lagerben és hányas számú Blockba vitték az Ön csoportját?
Üres volt-e a Block, ahová vitték?
Ha nem, milyen nemzetiségű Häftlingeek voltak ott és hányan?

Milyen volt a Blockban az elhelyezési lehetőség?
 Ki volt a Blockältester?
 A Blockältester pozícióján kívül milyen funkciók voltak a Blockban és az ezen funkciókat teljesítőknek mi volt a hatáskörük?
 Egy Blockban hány ember részére volt férőhely és hányan voltak benne?
 Hány Blockból állott a Lager?
 Ki volt a Lagerältester?
 Milyen más Lagerfunkcionáriusok voltak és mi volt ezeknek a feladatuk, hatáskörük?
 Hány emberből állott a Lager létszáma?
 Milyen volt az egy Lagerben levő Blockok közötti élet?
 Milyen volt a Lager, a Blockok és a konyha be rendezése?
 Volt-e különbség bánásmódban, ellátásban, elszállásolásban férfiak és nők között?
 Kik voltak megbízva a közvetlen felügyelettel?
 Mit tud a Lager vezetéséről?
 A felügyelet magának az S. S.-nek volt a kezében, vagy csak a Häftling-vezetőket bízták meg ezzel?
 Kik voltak ezek a Häftlingvezetők? (Német politikai foglyok, bűnözők, lengyelek.)
 A vezetéssel megbízott Häftlingek mennyiben voltak felelősek a Lagerben történtekért?
 Hogyan viselkedtek a Häftlingvezetők?
 Van-e tetoválva?
 Ha igen, hol és mikor tetoválták?
 Volt-e jelentősége a tetoválásnak?
 Miből állott egy napja a Lagerben?
 Volt-e a Lagerben tisztálkodási lehetőség?
 Adtak szappant, törülközőt?
 Végzett-e valamilyen külső munkát az Ön Blockja?
 Miből állott a napi élelmérés? Elegendő volt?
 Mutatkoztak-e betegségek a hiányos táplálkozás folytán, ha igen, milyen időtartam után mutatkoztak ezek a jelenségek és milyenek voltak?
 Gyógykezelték a betegeket?
 Voltak járványos betegségek, tetek-e valamilyen óvintézkedéseket a járványok leküzdésére?
 Mi történt azokkal a betegekkel, akiket nem gyógyítottak meg?
 Természetes halállal haltak meg a betegek, vagy más módon?
 Mi történt az utóbbiakkal?
 Blockjából elvitték másokat is, vagy csak a betegeket?
 Ki szelektált, milyen gyakran és milyen szempontok szerint?
 Tudta-e mi a célja a szelekciónak és tudott-e védekezni ellene?
 Ha tudott, hogyan?
 Mit tud a szelektáltak sorsáról?
 Saját tapasztalatából tudja ezeket, vagy csak hallotta?
 A gázon kívül milyen más módja létezett még a kivégzésnek?
 A rendszeres megsemmisítésen kívül voltak egyéni kivégzések is? Tömegesen? Ha igen, milyen módon történt ez?
 Van-e tudomása arról, hogy más nemzetiségű nemzsidókat is kivégeztek tömegesen?
 Volt-e érintkezési lehetőség az egy területen levő Lagerek között?
 Ezek a Lagerek el voltak választva egymástól?
 Hogyan voltak elválasztva?
 Milyen módon volt lehetséges az érintkezés az egymástól elválasztott Lagerek között, nyíltan vagy titokban?

*Arbeitslager; Szer-
 vezet és Lagerélet.*

A napnak mely szaka volt a legalkalmasabb a Lagerek egymásközötti érintkezésére?
 Életveszéllyel járt ez?
 Léteztek olyan Lagerek, ahol nők és férfiak együtt voltak elszállásolva?
 Milyen célból kísérelték meg a Lagerek egymás között az érintkezést? (Élelemszerzés, ruha, politika.)
 Van tudomása arról, hogy volt-e politikai szervezkedés? (Kommunista, cionista.)
 Tud-e arról, hogy kik kezdeményezték ezeket a politikai szervezkedéseket?
 Voltak-e közöttük régi mozgalmi emberek és meg tud-e valakit nevezni?
 Mi volt a célja az ilyen szervezkedésnek?
 Milyen lehetőségek és eszközök álltak rendelkezésre céljaik megvalósítására?
 Elértek-e valamilyen eredményt?
 Van-e tudomása arról, hogy egy ilyen szervezkedést lelepleztek?
 Milyen következményekkel járt ez?
 Mennyi ideig volt abban a Lagerben, ahová megérkezett?
 Mikor választották munkás-transzportba és hová vitték?
 Gyalog mentek-e, vagy bevagonírozták?
 Kaptak az útra élelmet?
 Az Arbeitslager hozzávetőleg milyen távolságra lehetett az elosztó Lagertől?
 Milyen nagyobb város vagy folyó közelében volt az Arbeitslager?
 Volt-e ott már más munkástranszport is, ha igen, milyen nemzetiségű Häftlingek éltek a Lager területén?
 Fertőtlenítették?
 Milyen körülmények között történt ez?
 Hol és hogyan szállásolták el?
 Hány személy volt egy Blockban és milyen befogadóképessége volt az egésznek?
 Milyen volt az elhelyezkedési és higiéniai lehetőség?
 A megérkezés után azonnal munkába álltak?
 Mivel kezdődött a nap?
 Hány órákor kellett megjelenni a munkahelyen?
 Hol volt a munkahely?
 Milyen volt a távolság a Lager és a munkahely között?
 Munkahelyen beszélhettek egymás között a Häftlingek?
 Kik voltak a felügyelők?
 Miben állott a munka és mi volt a munkaköre?
 Előírták a napi munkateljesítményt?
 Mi volt az előírt napi munkateljesítmény egy személy, vagy egy csoport részére?
 Segítettek-e egymáson?
 Mi történt, ha nem végezték el a munkát?
 Milyen volt a munkahelyen a bánásmód?
 Mennyi volt a munkaidő és mit tehetek utána?
 Lehetett-e aludni?
 Volt-e érintkezés a nemzsidó munkások és a KZ-Häftlingek között?
 Milyen természetű volt ez az érintkezés?
 Tud valamit arról, hogy milyen volt a hangulat a német és a többi nemzsidó munkások között?
 Észleltek-e valamilyen szabotázst a német és más nemzsidó munkások részéről?
 Volt rá eset, hogy beavatták a Häftlingeket szabotázásra irányuló működésükbe?
 Volt lehetőségük a szabotálásra?
 Ha igen, miből állott ez?

Bizalommal voltak-e a Häftlingek azok iránt, akik szabotázsra szólították fel őket?
 Tud-e arról, hogy a Häftlingek nagy mértékben vettek részt szabotázsban?
 Tapasztalt-e politikai szervezkedést a német és a többi nemzsidó munkások között?
 Ha igen, miből állott ez a szervezkedés?
 Mennyire avatták be a Häftlingeket és volt-e kölcsönös bizalom ezen a téren?
 Aktív részt vettek-e a Häftlingek ezekben a szervezkedésekben és mennyiben?
 Volt-e eredménye ennek a tevékenységnek?
 Voltak-e fanatikus hívői a Hitler-rendszernek a munkások között?
 Terrorizálták ezek társaikat?
 Ezek voltak többségben?
 Politikai meggyőződésük miatt ki voltak-e téve a német munkások társaik följelentésének?
 Milyen volt a német és a többi nemzsidó munkás ellátása?
 Segítették-e a Häftlingeket?
 Érte bombatámadás a munkahelyet?
 Ha igen, sűrűn ismétlődtek ezek a támadások?
 Hogyan reagáltak a német munkások egy-egy bombatámadásra?
 Vitték a Häftlingeket is óvóhelyre?
 Volt-e különbség e tekintetben zsidó és nemzsidó Häftlingek között?
 Szerezhetett-e tudomást a hadihelyzetről?
 Kiktől szereztek be értesüléseiket?

Evakuálás.

Mik voltak az első jelei a front közeledésének?
 Milyen reakciót váltott ez ki Önnél, a többi nemzsidó munkásoknál, a felügyelőknél és a vezetőségénél?
 Történtek-e ezzel kapcsolatban ellenintézkedések és milyenek voltak ezek?
 Milyen módon igyekeztek a németek eltüntetni a bűnjeleket és volt-e erre idő? (Gázkamra, krematórium, tömegsír, hullák eltakarítása, stb.)
 Kik végezték ezt a munkát?
 Ezen munka elvégzésénél mit tapasztaltak?
 Ha gyárban dolgozott, tud-e arról, hogy mi történt a gyárral?
 Mi történt a raktárakkal?
 Volt-e idő azok elszállítására?
 Enyhült-e vagy rosszabbodott a front közeledtével helyzetük?
 Mikor rendelték el az evakuálást és hogyan hajtották végre? Teljesen rendben, vagy fejvesztetten?
 Ha nem került sor evakuálásra, mi történt a Lagerrel?
 Mindenkit evakuáltak, vagy csak a zsidókat?
 Mi történt a betegekkel?
 Hányan voltak kiürítéskor a Lagerben?
 Milyen irányban indították útnak a transzportokat?
 Hányas csoportok indultak?
 Gyalog vagy vonattal?
 Milyen élelmet kaptak az útra és mennyit?
 Útközben kaptak enni?
 Mennyi ideig tartott az út?
 Hány kilométert kellett egy nap megtenni?
 Betegek is gyalog mentek?
 Mi történt azokkal, akik már nem bírták a menetelést?
 Milyen felügyelet alatt voltak menetelés közben? (Hány S.S.-Posten, illetve Aufseherin, esetleg kutya.)
 Volt-e lehetőség arra, hogy valaki menetelés közben lemaradjon?

Ha igen, hányan kísérelték meg az Ön csoportjában?
 Sikertől?
 Segített-e a szökésnél a lakosság?
 Milyen volt a hangulat a lakosság körében?
 Hittek-e még mindig a német győzelemben?
 Segítette-e a német nép az evakuáltakat?
 Mi volt az első állomás meneteléskor, ahol hosszabb ideig tartózkodott és hányan értek oda a kiürítéskor elindított csoportból?
 Mi történt minden valószínűség szerint a lemaradottakkal?

Evakuálás után következő állomások.

Milyen sokáig voltak a Lagerben, ahová evakuálás után megérkeztek és mit dolgoztak?
 Milyen volt az ellátás és bánásmód?
 Hányan voltak már abban a Lagerben és honnan jöttek azok?
 Milyen nemzetiségűek voltak a régi Häftlingek?
 A Lager átmeneti jellegű volt-e, vagy pedig egy régien kiépített Vernichtungs-, illetve Arbeitslager?
 Volt-e lehetőség érinkezésre a régi Häftlingekkel?
 Ha mód volt a velük való érintkezésre, mit tudhattak meg tőlük a Lager keletkezéséről, kiépítéséről és a végzett munkáról?
 Ha Vernichtungslager volt ez a hely, ahová megérkezett, történtek-e még akkor is kivégzések?
 Milyen módon, milyen rendszer szerint és tömegesen hajtották-e végre a kivégzéseket?
 Dühöngött-e járványos betegség?
 Történt-e valamilyen óvintézkedés a járványok leküzdésére?
 Milyen egyéb betegségek voltak?
 Gyógyították a betegeket?
 Milyen nagy volt az áldozatok száma naponta és Blockokként?
 Menetelés közben hány Lageren ment át? (Magnevzni. Evakuálásra vonatkozó kérdések megismétlése.)
 Eredeti transzportjával ment-e tovább, vagy egy másik csoporthoz csatlakozott?
 A további visszavonulás fegyelmetlenül történt-e, vagy menekülésszerűen?
 Mutakozott-e valamilyen eredménye menetelés közben a Lagerbeli esetleges politikai szervezkedésnek?
 Amennyiben tovább hurcolták, a Lagerélet leírása a további állomásokon. (Kérdéseket lásd fent.)
 Melyik Lager volt az utolsó állomás?

Felszabadulás.

Útközben történt-e a felszabadulás vagy egy Lagerben?
 Mik voltak a felszabadulást közvetlenül megelőző napok eseményei?
 Történtek-e intézkedések a bűnjelek eltüntetésére? (Krematórium, gázkamra, tömegsír, stb.)
 Van-e tudomása arról, hogy a német vezetőség meg akarta semmisíteni a tábor és annak lakóit?
 Hogyan viselkedett a parancsnok és a többi felügyelő?
 Megszöktek-e a Lagerből, vagy ott maradtak?
 Igyekeztek-e az ottmaradtak alibit szerezni?
 Mikor történt a felszabadítás és kik voltak a felszabadítók?
 Hogy ment végbe maga a felszabadulás?
 Hogyan viselkedtek a Häftlingek a felszabadulás perceiben? (Minden mozzanat leírása.)
 Maradtak felügyelők a Lagerben? Ha maradtak, azokat maguk a Häftlingek vették őrizetbe, vagy vártak ezzel a felszabadítókra?
 Hány Häftling volt életben a felszabadulás napján?

Lagerélet a felszabadulás után. Milyen intézkedéseket fogantatosítottak a felszabadító csapatok? (Élelmezés, higiénia, betegek ellátása, stb.)
 A Lagerben kellett-e maradniok, vagy elhagyhatták azt?
 Ha Lagerben kellett maradniok, mi volt ennek az oka?
 Volt-e valamilyen elfoglaltságuk a tábor lakóinak?
 Szabad volt-e kijárni a Lagerből, érintkezhettek-e a polgári lakossággal?
 Hogyan viselkedett most a polgári lakosság? És mennyire segítette a felszabadított Häftlingeeket?
 Hogyan éltek tovább a Lagerben?
 Felügyelet alatt voltak-e vagy sem?
 Ha igen, kik voltak a felügyelők?
 Kaptak-e engedélyt a tábor lakói arra nézve, hogy saját maguk szervezzék meg ügyeik intézését?
 Milyen viszony fejlődött ki az egyes nemzetiségek között?
 Nyújtottak-e a felszabadítók a tábor lakóinak kulturális lehetőségeket?
 Milyen irányú volt a tábor lakóinak érdeklődése kulturális téren? (Mozi, koncert, irodalmi és egyéb, mint szociológiai, politikai előadások.)
 Megengedtek-e a felszabadítók valamilyen irányú politikai szervezkedést?
 Érdeklődtek-e egyáltalán a tábor lakói a politika iránt és milyen politikai világnézet kezdett előtérbe kerülni?
 Foglalkoztak-e már akkor a tábor lakói a jövő kérdéseivel?
 A jövő kérdéseivel kapcsolatban: Európában maradni, vagy kivándorolni?

Út hazafelé.

Mikor kaptak először híreket hazulról és milyenek voltak azok?
 Kik hozták azokat a híreket?
 Mely zsidó szerv képviselői látogatták meg először a tábor lakóit?
 Milyen lehetőségeket helyeztek kilátásba látogatásuk alkalmából?
 Hoztak-e magukkal anyagi, vagy egyéb segítséget?
 Meddig maradt a Lagerben?
 Mikor oszlatták fel a Lagert?

Hogyan indult útnak, transzporttal, vagy egyénileg?
 Ha egyénileg, kik voltak segítségére?
 Milyen sokáig tartott az út?
 Milyen nagyobb állomásokon ment át?
 Milyen szervek képviselői fogadták az egyes állomásokon és hogyan?
 Mikor érkezett magyar területre, kik fogadták és milyenek voltak az első benyomásai?
 Mikor érkezett Budapestre, ki fogadta az állomáson?
 Hogyan gondoskodtak első elhelyezéséről és ellátásáról?
 Kapott-e pénzbeli segítséget, vagy egyéb segítyt?
 Átutazóban van-e Budapesten, vagy állandóan itt marad?
 Hozott-e magával valamilyen dokumentumot, vagy fényképet a német Lagerekből?
 Ha igen, hajlandó ezt átadni dokumentációs célokra?
 Hogyan képzei el jövőjét és vannak-e már kialakult tervei?
 Hol akarja ezeket megvalósítani?

Kedves Olvasóink!

Bizonyára ismeretes a magyar könyv- és lapkiadás egyre súlyosbodó helyzete. A kulturális válság lapunkat sem kíméli meg. Arra kérjük kedves olvasóinkat, ha fontosnak tartják a *Múlt és Jövő* megjelenését és szellemiségét, fizessenek elő a lapra, és hívják fel erre barátaik figyelmét is.

Következő számaink témái:

91/4 (december): A zsidó Jézus

92/1 (április): A zsidó mese

A zsidó feminizmus

92/2 (július): Jeruzsálem-különszám

A MÚLT ÉS JÖVŐ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN KAPHATÓ

BARTÓK

(Bp. XI. Bartók Béla út 25.)

BÖNGÉSZDE

(Bp. XIII. Csanády út 36.)

ECCLESIA

(Bp. V. Ferenciek tere 4.)

EÖTVÖS LORÁND

(Bp. V. Kecskeméti u. 2.)

EURÓPA

(Bp. VII. Erzsébet krt. 7.)

FERÍHEGY I REPÜLŐTÉR

FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ

(Bp. VII. Rákóczi út 14-16.)

GÁLL ISTVÁN KÖNYVESBOLT

(Bp. XIII. Csanády u. 36.)

GONDOLAT

(Bp. V. Váci u. 10.)

HADTÖRTÉNETI MÚZEUM

(Bp. I. Tóth Árpád sétány)

HELIKON

(Bp. V. Sütő u. 2.)

ÍRÓK KÖNYVESBOLTJA

(Bp. VI. Andrássy út 45.)

KEGYSZERBOLT

(Bp. VII. Síp u. 12.)

KOSSUTH

(Bp. V. Vörösmarty tér 4.)

LÁNG-TÉKA

(Bp. XIII. Pozsonyi u. 5.)

LITÉA

(Bp. I. Hess András tér 4.)

MADE IN TEL-AVIV

(Bp. VII. Klauzál tér 12.)

MAGISZTER

(Bp. V. Városház u. 1.)

MAGVETŐ

(Bp. XIII. Szt. István krt. 26.)

MAGYAR RÁDIÓ PAGODA

(Bp. VIII. Bródy S. u. 5-7.)

MAGYAR ZSIDÓ

KULTURÁLIS EGYESÜLET

(Bp. VII. Garay u. 48.)

MEDICINA

(Bp. V. Akadémia u. 21.)

MOSZKVA TÉRI KÖNYVPA-

VILON

MŰZSÁK

(Bp. IX. Ráday u. 3.)

NÉPSZABADSÁG

(Bp. VIII. József krt. 5.)

PEDAGÓGUS

(Bp. V. Múzeum krt. 3.)

PONT

(Bp. V. Mérleg u. 6.)

RADNÓTI MIKLÓS KÖNYVES-

BOLT

(Bp. VII. Baross tér 22.)

STÚDIUM

(Bp. V. Váci u. 22.)